

Sergio Marinao

WALLMAPUN MAPUZUGUNEZ HITZ ETA JOLAS

AMA HIZKUNTZA DUT GAZTELANIA, BAINA EZ DA GURE HIZKUNTZA

Garabideren *Aditu* ikastaroan izan zen Sergio Marinao maputxea udazkenean. Txileko maputxe lur Wallmaputik etorria, zoli ibili zituen begiak gurean igaro zuen egun bakoitzean. Agurraren garaian, mapuzugunez bere gisara ikasitako gaztea maputheen herri eta hizkuntzaz mintzatu zitzaigun.

TESTUA | MIEL A. ELUSTONDO
ARGAZKIAK | ZALDI ERO

Sergio Marinao...

Hori da. [Euskaraz ari da]

Euskaraz badakizu pixka bat!

Bai, pixka bat.

Nola ikasi duzu?

Euskaltegian. Euskara ikaslea naiz.

Baina oso denbora gutxi duzu hemen!

Bai... [Hemendik atzerakoak, gaztelaniaz egin ditu]. Hilabete eta erdi daramat. Baina gogotik saiatuz gero, konpromiso, gauza asko lortzen dira. Lur honetan, Euskal Herrian, nago hiru hilabeteko, eta lur honi zor diodan errespetuarengatik, ahal dudana, gutxi nahiz asko, euskaraz ikastea erabaki dut. Baita guk geurean daramagun borrokarekiko konkordantziarengatik ere. Guk ere horixe nahiko genuke han, jendeak

gure lurreko hizkuntza errespetatzea. Hemen gaudela, gure nahia erakutsi besterik ez dut egin, praktikaren bidez. Hitz hutsalek baino gehiago balio du beti praktikak.

Zu, arrotza zaituguna, aldi bateko zaituguna, euskaraz ikasten. Haatik, hemen berean bizi den askok ez dute horrelako saiorik egiten.

Badakit, bai. Hiru aldiz izan naiz Ipar Euskal Herrian, bertan luzaro bizi den jendea ezagutu dut, eta euskaraz oinarritzko elkarrizketarik egiteko gauza ez. Harrigarria egin zait.

Zuen kasuan, horrelakorik gertatzen da?

Askok gehiago. Txilen eta Argentinan, askok ez dute bizi diren lurreko hizkuntzaren kontzientziarik. Herrietan bizi di-

ren maputxe hiztunak kontzientziatuta daude, bai, baina hirietakoek kontzientzia linguistikoa zero dute. Mapuzugun hizkuntzaren presentzia bera ere zero da hirietan.

Nondik datorkizu izena?

Sergio Marinao...

Aitaren aldeko deitura dut Marinao, maputxe izena. Amaren aldetikoa, Nahuelpan dut. Nire arbasoen izenak dituzu. Espainiarrak maputxe lurretara heldu zirenean, gure jendearen autonomia errespetatu zuten; hein batean, bederen. Aldiz, Txileko eta Argentinako nazio estatuek sortu zirenean, duela berrehun bat urte, kito izan zen. Soldaduek maputxe lurra inbaditu zituzten. Lurra ez ezik, hizkuntza ere kendu ziguten. Kultur asimilazioa gauzatu zuten. Era berean, populazioaren errolda egin zenean, ma-

Sergio Marinao

PUERTO SAAVEDRA,
WALLMAPU, 1993

Maputxe lafquenchea, "itsasoko maputxea", Ozeano Barearen itsasertzean jaioa. Jatorrizko hizkuntza mapuzuguna bere gisa ikasitakoa. Mapuzugunberria, eta euskaldunberri izateko bidean. Irakasle ikasketak egiten ari da eta, aldi berean, Maputxe Hizkuntzaren Nazio Institutuko kide da. Militantea. Maputxe herriaren banderapean egin ditugu elkarrizketa nola argazkiak.

putxeak ere erroldatzera behartu zituzten. Nire birraitona Marinao zen, besterik gabe, baina kristau izena harrarazi zioten: "Hemendik atzera Manuel Marinao izango duzu izena", esan zioten. Bi anaia zituen nire birraitonak: bata Waikinao zuen izena; besteak, Ekiñenao. Nao leinukoak ziren. Errolda sistemarekin, izenak itxuraldatu zizkieten. Hala eta ere, gaur egun, maputxe izenak jarzen hasita dago jendea. Bada zerbait.

Inbasioa aipatu duzu.

Bai, Txileko eta Argentinako armaden inbasio militarra. Armada buruak heroi dira

beren estatuetan, eta guretzat, aldiz, genozida hutsak dira. Arestian esan dudanez, espainiar koroak maputxeak errespetatu zituen, hein batean. Artean kolonizazio garaian, ez zuen lortu maputxeak oinperatzerik eta, gatazka betikotu ordez, bake hitzarmena sinatzea hobetsi zuen. Lurralde mugak ere zehaztu ziren orduan.

Emantzipazio aroan, nazio estatuak sortu zirenean, eliteak izan ziren protagonista, hau da, espainiar buruzagien seme-alabak, Amerikan jaioak. Horiatarik dituzu San Martin, Bolibar, Higgins eta beste. Maputxeek nahiago zuten espainiar koroaren mende egon, elite

haien azpian izan baino, espainiarrek maputxeen eskubideak errespetatzen baitzituzten -bake hitzarmenetan sinatutakoaren arabera, betiere-, eta eliteek, aldiz, ez. Denboraren joanarekin, nazio identitate faltsu bat asmatu zuten Txilen. Maputxeak herrialdeko nazio identitatearen oinarri direla zabaldu zuten lau haizeetara. Gezur historiko bat eraiki zuten, eta horrix eusten diote oraindik, maputxeen errealitatea ukatuz.

Zertan oinarritzen du maputxe herriak bere identitatea?

Lurra izan du oinarri, Wallmapu-a, eta

inplizituki, hizkuntza; mapuzugunari eutsi diogun artean, behintzat. Gaur egun, hizkuntzarik gabe gure identitateari eusterik ez dagoela iruditzen zait. Hizkuntzaren aldeko mugimendukoa naiz, eta kideon iritziko, oroz gain identitatea lurraldeari lotuta dator batez ere, baina baita gure pentsamendu eta kulturari ere. Hala ere, mapuzuguna oinarri hartuta.

Bizindarrak badu mapuzugunak?

Txileko alderdian bizi naiz, eta hango berri dakit nik. Duela hamar urte baino gehiago egindako inkesta soziolinguistikoko batek, hiru eskualdetan –Biobio, Araukania eta Los Rios–, bizi diren maputxe hiztunen kopuruak zehaztu zituen: 250.000 hiztun. Horiatarik guztiz gehienak adin handikoak dira. Haur eta gazteek ez dute mapuzugunez hitz egiten. Alegia, ez dago belaun arteko transmisiorik.

Bestalde, inbasioen ondorioz, maputxeek lurren %95 galdu zuten. Indigenak urritzeko programa bat izan zen tarteko, jakina, AEBetako indigenak urritzeko programaren kopia. Lurra murrizteak maputxeak pobrezia kondentatzea ekarri zuen, eta herrietatik hirietara migratzea. Hizkuntzak ere jendearekin batera egin du atzera, landa eremuetara zokoratuta geratu da, eta zoko horietan, adinekoek baino ez dute hitz egiten.

Azken erroldaren arabera, bestalde, milioi bat maputxe gara Txilen. Milioi horretarik seiehun mila, Txileko hiriburu Santiagoko metropoliaren inguruan bizi dira, Wallmaputik aparte, beraz. Diaspora bat, esateko moduan, baina Wallmapun bertan bizi diren baino askoz gehiago dira delako diaspora horretan.

Antolatuak zarete, nola edo hala. Mugimendua aipatu duzu arestian.

Maputxe Hizkuntzaren Nazio Institutua gara gu. Temucon gaude. Wallmapuko hiririk nagusia duzu Temuco, Araukania eskualdean; 200.000 biztanle ditu. Concepciónen ere ari gara. 25 lagun gara lanean. Hamabost, ekintzaile aktibo garelako esango nuke. Gainerakoak, bazkide, gutxi-asko laguntzen dutenak.

Ikasle gara, edo langile eta, aldi berean, hizkuntzaren aldeko lanari emanak bizi gara. Bestalde, Araukanian bertan, Mapuzugunaren Aldeko Mugimendua duzu, eskualdean hizkuntzaren ofizialtasuna eskatzen ari dena zuzenean. Hala ere, gure institutua da hizkuntzaren irakaskuntzaren alde lan egiten duen bakarra.

Hizkuntza indarberritzerik bago dago?

Nahia ahala omen da, eta gu, hasteko, konbentziturik gaude ahal dela. Hala eta ere, hamaika lan egin beharko lirateke. Badakigu zein diren egitekoak, baina ez dugu denek ekiteko modurik. Estatu politikak beharko lirateke, hizkuntza ikastetxeetan inplementatzea, murgiltze ereduak ezarri... Neurri horiek, ordea, oso urrutik daude gure errealitatetik. Txileko Gobernuak ez du horrelakorik ulertzen. Eskola bera ere kulturabakarra da. Hegotik iparrera oso herrialde handia da Txile, zeharo ezberdina toki batzuetatik besteetara, baina eskola eredu bat bera da nagusi toki guztietan. Hezkuntza lurraldearen arabera egokitzea, beraz, gauza zaila da, eta irakaskuntza mapuzugunez bideratzea, berriz, ezinezkoa.

Gauzak horrela, irakaskuntza ez-formala lantzen dugu gure mugimenduaren bitartez. Hiru urte daramatzagu lanean, eta zenbait jendeak hizkuntza ikastea lortu dugu. Programa estatalak baino gehiago lortu dugu, estatuak A ereduaren gisako egitasmoa abiarazi baitzuen eskolan duela hogeitun urte, eta programa horrek ez du hiztun bat bera ere sortu. Guk, aldiz, mapuzugunez batere ez dakienez hiztuna hartu eta gaitasunez hitz egiteko gauza izan dadin lortu dugu.

Gauzak horrela, irakaskuntza ez-formala lantzen dugu gure mugimenduaren bitartez. Hiru urte daramatzagu lanean, eta zenbait jendeak hizkuntza ikastea lortu dugu. Programa estatalak baino gehiago lortu dugu, estatuak A ereduaren gisako egitasmoa abiarazi baitzuen eskolan duela hogeitun urte, eta programa horrek ez du hiztun bat bera ere sortu. Guk, aldiz, mapuzugunez batere ez dakienez hiztuna hartu eta gaitasunez hitz egiteko gauza izan dadin lortu dugu.

Esan duzu ikasleek hiru urtean ikasten dutela mapuzugunez hitz egiten. Ikasteko zailtasunen inguruan galde-tu nahi nizan.

Badira aldagaiak. Norberaren motibazioa, esate baterako, edo ikasteari eguneroko eskaintzen dion denbora, adibidez. Ni neu hutsetik ikasten hasi nintzen, 18 urte nituenean, familiaren baitan, gurean mapuzugun hiztun baitira gehienak. Transmisioak huts egin zuen gurean ere, eta bestalde, ez nuen mapuzugun

eskolarik jasotzeko aukerarik izan, ez hizkuntza barnetegira joateko egokierarik ere. Neure gisara ikasi nuen.

Orain ikasten hasten denak, berriz, bizpahiru urtean oinarrizko mailatik gorakoa izango du. Astean behin ematen ditugu eskolak. Minimoa duzu. Jakina, nork bere etxean ere ikasi behar izaten du, eta bereziki azpimarratu ohi dugu lan hori, etxekoa. Ez dugu bestelako baliabiderik. Irakasleak ez du kobratzen, borondatez ari da. Eta, hala ere, jendeak ikasten du, bere burua ahalduntzen du, eta mugimendua indartzen ari da.

Esan duzunez, ez zara jaiotzatiko mapuzugun hiztuna.

Ez, gaztetan ikasia dut gure hizkuntza, neure gisara. Birramona mapuzugun hiztun elebakarra nuen. Inoiz ez zuen gaztelania ikasi. Aitona-amonak, elebidunak izan nituen. Esaterako, aitona –mapuzugun hiztun elebakarra–, mi-siolarien eskola medio elebidundu zen. Aita, berriz, gaztelania elebakarra izan nuen. Gure etxean ez zen mapuzugunez

AHAL DUGU!

“Itxaropena eman dit Euskal Herriari. Duela 50 urte, euskarak gaur egun mapuzugunak bizi duen egoera bizi zuen. Biziberritzea ikusi dut, arrakasta. Gu, berriz, ‘Ahal dugu!’ esateko moduan gara. Garabideren hizkuntz lankidetzarako *Aditu* ikastaroak bihotz eman digu hona bildu garen hizkuntza guztioi: izan maia, nahua, guarania, kitxua, edo mapuzuguna”.

MAPUZUGUNA, WALLMAPUN

“Santiagoren tamainako espaziotzar handi batean komunitatea osatzea zaila da oso. Zazpi milioi biztanle omen dira, eta hizkuntz komunitaterik osatzeko modurik ez dago hainbeste milioiren artean sakabanatuta dagoen jendartean. Egitekoak hamaika dira, baina gure mugimenduaren arabera, Wallmapun bertan indartu behar dugu mapuzuguna”.

hitz egiten. Hiru senide gara, eta oraingo egunean, nik beste inork ez du mapuzugunez ikasi. Nire bi senideek hizkuntzaren alde lanean ari garenokin sinpatizatzen dute, baina bestelako lehentasunak dituzte. Maputxeon gizarteak hizkuntza berreskuratzea ez besteko lehentasun oinarrikoak ditu: pobrezia, alkoholismoa... Askok, besterik ez dakitelako hitz egiten dute mapuzuguna, edo errazago zaielako, baina hizkuntz kontzientzari ez dute. Gaztelaniaz zuzen mintzatzeko gauza ez izan arren, nahiagoko dute gaztelaniaz nola edo hala mintzatu, mapuzugun egokian mintzatu baino.

Zeure gisara ikasi zenuen, baina nola?

Aitarenean aldeko izeba-amamekin hitz eginez, hitzun aktiboak baitira. Landa eremuan bizi dira. Gaur egun, hara joan, hiru egun igaro eta ez dut mapuzugunez besterik hitz egiten. Gazteok, berriz, hirian gaudela, unibertsitatean, garraio publikoetan... mapuzugun hitz egin nahi dugu, horretarako eskubidea dugu, baina ez dago erraz.

Gaztelania zuen hizkuntzatat daukazu?

Ez. Gaztelania ez da gure hizkuntza.

Ama hizkuntza dut gaztelania, baina mapuzuguna da nire arbasoek bizi izan duten hizkuntz lurra. Eta ni arbasoei loturik nago, haiekin bat eginda. Nirea mapuzuguna da, ez gaztelania. Hizkuntz normaltasuna behar dugu, eta, kasu honetan, ez da normala hizkuntza bat berea ez duen lurraldera heldu eta han nagusitzea, eta are gutxiago, nagusitu ahal izateko, tokiko hizkuntza heriotzara kondenatzea. Horixe egin du gaztelaniak. Nik ez dut horrelakorik onartuko, kontra egingo diot horri, beti. Hasteko, neure hizkuntzan hitz eginez, kendu didaten hizkuntza ikasiz eta hitz eginez.

Zer dagokie mapuzugun hitzun ez direnei?

Hasteko, esan behar dut maputxe ez direnei ere irakasten diegula mapuzuguna. Orain artean, maputxea maputxeari zuzendu zaio, baina mapuzugunaren lurralde historikoetan hainbat jende ezberdin bizi da gaur egun, eta, beraz, alferrik esango dugu mapuzuguna maputxeona beste inorena ez dela: gure lurretan diren txiletar eta argentinarrei ere badagokie. Horixe egin dut nik hona etorri nai-

zenez, euskaraz ikasi, ahal izan dudana, errespetuarengatik, bizi naizen lurreekiko konkordantziarengatik. Gurean, ikasi nahi duen harixe irakasten diogu hizkuntza, jatorria zeinahi duela ere. Gu batzeko gaude, ez kentarik egiteko. 250.000 hitzun garelako esaten dute, optimista izanda. Ez gaude, beraz, inor baztertzeko moduan.

Hogei urtean mapuzuguna desager litekeela irakurri dut han-hemen.

Arriskuan dela...

Badira ehun urte horixe esaten ari direla, mapuzuguna galtzeko zorian dagoela. Hor dago globalizazioa, eta globalizazioak ekarri duen kaltea, hizkuntza batzuek besteak desagerraraztea. Gure institutuan garbi ikusi dugu hil ala bizikoa dela egoera: edo hizkuntzaren heriotza sinatzen dugu, edo biziberritzea-ri ekiten diogu. Badakigu hizkuntzari buruz amesten ditugun gauza asko ez ditugula inoiz ikusiko, baina etorkizuneko oinarri sendoa jartzeak motibatzen gaitu, ondoko belaunaldiak geroa izan dezaten. Geuk egin behar dugu lan hori, guk beste inork ez du egingo gure orde. Edo egiten dugu, edo, orduan bai, mapuzuguna galduko da. ●

Kalean da martxoko

aizu!

- Mirari Martiarena arin-arin
- Korrika Kulturala bete-betean
- Zaldiekin ikasten
- Sormena lantzeko Sortegiak
- Georgiako mendiak eta herriak

Urte osoko harpidetza (Hego Euskal Herria eta Espainia) **29 €**

aizu.eus